วารสารปราชญ์ประชาคม
ปีที่ 4 ฉบับที่ 5 กันยายน-ตุลาคม 2569
Journal of Scholar Community
Vol.4 No.5 September-October 2026

ปัจจัย

การจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลามเพื่อความสงบและการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

อาดิล สุขศาสน์กวิน [1*] สุดาภรณ์ กิจกุลนำชัย [2] ประเสริฐ สุขศาสน์กวิน [3]

รับบทความ: 9 กุมภาพันธ์ 2569 แก้ไขบทความ 9 มีนาคม 2569 ตอบรับบทความ 18 มีนาคม 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลาม 2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความขัดแย้ง และ 3. นำเสนอแนวทางปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลามของชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงแบบเจาะจง จำนวน 10 คน และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ช่วยลดความขัดแย้งระหว่างมุสลิมนิกายซุนนีและชีอะฮ์ ได้แก่ ความคุ้นเคย ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ การอยู่ร่วมกันมายาวนาน และวัฒนธรรมเพื่อนบ้านที่เข้มแข็ง ความแตกต่างด้านพิธีกรรมไม่พัฒนาสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงเนื่องจากมีระบบสื่อสารที่เปิดกว้างและบทบาทเชิงรุกของผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชน ความกลมกลืนเกิดจากกิจกรรมร่วมทางสังคมและการไกล่เกลี่ยของผู้นำ และแนวทางที่นำเสนอคือการเสริมทักษะการสื่อสารของผู้นำ การจัดกิจกรรมระหว่างนิกาย เช่น งานสาธารณะและสวัสดิการชุมชน รวมถึงการส่งเสริมความรู้เท่าทันสื่อเพื่อป้องกันความเข้าใจผิดจากข้อมูลภายนอก เพื่อให้เกิดความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ความขัดแย้งในนิกาย ศาสนาอิสลาม ชุมชนมุสลิม การจัดการความขัดแย้ง

[1] นักศึกษาระดับปริญญาโท หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตวิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม
[*] อีเมล : sudabhornkhijkhulnamchai@gmail.com
[2] ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตวิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม
[3] ดร., อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิตวิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม

Factors Influencing Conflict Management within Islamic Sects to Preserve Peace and Sustainable Coexistence: A Case Study of the Muslim Community in Bangkok Yai District, Bangkok

Adil Sukhasatgawin[1*]
Sudaphorn Khitkhulnamchai [2]
Prasert Sukhasatgawin [3]

Abstract

This research aims to 1. study the factors affecting sectarian conflict management in Islam, 2. analyze the factors influencing conflict management, and 3. propose guidelines for managing sectarian conflict in the Muslim community of Bangkok Yai District, Bangkok. A qualitative research method was used, involving in-depth interviews with 10 directly involved individuals. Data was analyzed using content analysis. The results showed that key factors contributing to conflict reduction between Sunni and Shia Muslims include familiarity, kinship ties, long-standing coexistence, and strong neighborly culture. Differences in rituals did not escalate into violent conflict due to open communication systems and the proactive roles of religious and community leaders. Harmony resulted from shared social activities and mediation by leaders. Proposed guidelines include enhancing communication skills among leaders, organizing intersectarian activities such as public service and community welfare, and promoting media literacy to prevent misunderstandings from external information, thereby achieving lasting peace and coexistence.

Keywords: Sectarian Conflict, Islam, Muslim Community, Conflict Management

[1] Master of Public Administration Program, Siam Technology College
[*] Email : sudabhornkhijkhulnamchai@gmail.com
[2] Asst. Prof. Dr. , Lecturer of Master of Public Administration Program, Siam Technology College
[3] Dr. , Lecturer of Master of Public Administration Program, Siam Technology College

บทนำ

ในสภาวะการณ์ปัจจุบันที่โลกก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์อย่างเต็มตัว ปรากฏการณ์ทางสังคมที่โดดเด่นประการหนึ่งคือ "ความขัดแย้ง" (Conflict) ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติสามัญที่เกิดขึ้นในทุกระดับของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นในระดับบุคคล องค์กร หรือชุมชน ความขัดแย้งมักเกิดจากความแตกต่างในด้านทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ และผลประโยชน์ (Rahim, 2017) อย่างไรก็ตาม หากมองในมิติเชิงสร้างสรรค์ ความขัดแย้งที่ได้รับการบริหารจัดการอย่างเหมาะสมสามารถนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านทางสังคมและการพัฒนาแนวคิดใหม่ ๆ ได้ (Coser, 1956)

ในบริบทของสังคมพหุวัฒนธรรม (Multicultural Society) ศาสนาถือเป็นสถาบันที่มีบทบาทสำคัญในการหล่อหลอมอัตลักษณ์และวิถีชีวิต โดยเฉพาะศาสนาอิสลามซึ่งเป็นศาสนาที่เน้นย้ำเรื่องสันติภาพและการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (Ummah) แต่ในเชิงประวัติศาสตร์และการตีความทางศาสนา ได้เกิดความหลากหลายของนิกาย (Madhhab) โดยเฉพาะความต่างระหว่างนิกายซุนนี (Sunni) และนิกายชีอะฮ์ (Shia) ซึ่งในหลายพื้นที่ของโลก ความแตกต่างนี้ได้ลุกลามกลายเป็นชนวนเหตุของความขัดแย้งที่รุนแรงและการแบ่งแยก

สำหรับประเทศไทย ชุมชนมุสลิมมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานและมีความหลากหลายเชิงกลุ่มชาติพันธุ์และนิกาย โดยเฉพาะในเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีทั้งมุสลิมนิกายซุนนีและชีอะฮ์อาศัยอยู่ร่วมกันในเชิงพื้นที่อย่างใกล้ชิด แม้ว่าในเชิงหลักปฏิบัติและพิธีกรรมบางประการจะมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เช่น รูปแบบการละหมาด หรือการประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนา แต่ชุมชนแห่งนี้กลับสามารถธำรงความสงบสุขและอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืนมาโดยตลอด ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ (Conflict Management Mechanism) ซึ่งฝังรากอยู่ในทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน (Social and Cultural Capital)

ปัญหาที่น่าสนใจคือ ปัจจัยใดที่ทำให้นิกายศาสนาที่มีความแตกต่างกันสามารถจัดการความขัดแย้งและคงไว้ซึ่งความสงบสุขได้เนื่องจากในยุคปัจจุบัน สื่อออนไลน์และข้อมูลข่าวสารจากต่างประเทศมักนำเสนอภาพความขัดแย้งระหว่างนิกายในรูปแบบที่รุนแรง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางจิตวิทยาของมุสลิมในท้องถิ่น (Guo, 2025) การศึกษาปัจจัยการจัดการความขัดแย้งในชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อถอดรหัสองค์ความรู้ในการสร้างแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างสันติท่ามกลางความหลากหลาย และเพื่อเป็นต้นแบบในการประยุกต์ใช้จัดการความขัดแย้งในระดับนโยบายและชุมชนอื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลามของชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

2. วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลามของชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

3. นำเสนอแนวทางปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลามของชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

วรรณกรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องปัจจัยการจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลาม ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบเนื้อหาโดยครอบคลุมแนวคิดสำคัญ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง (Conflict Management Concept) ความขัดแย้งตามทัศนะของ Rahim (2017) ไม่ใช่สิ่งเลวร้ายเสมอไป แต่ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดการ โดยระบุว่ากลยุทธ์การจัดการความขัดแย้งประกอบด้วยการบูรณาการ (Integrating) การประนีประนอม (Compromising) และการประสานประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการ "อิสลาห์" (Islah) ในทางอิสลามที่เน้นการปรับความเข้าใจและการสร้างสันติราษฎร์ โดยมีเป้าหมายเพื่อรักษาโครงสร้างทางสังคมไม่ให้แตกแยก

2. แนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยมและการจัดการความหลากหลาย (Multiculturalism) ความแตกต่างทางวัฒนธรรมและนิกายควรได้รับการยอมรับในฐานะ "อัตลักษณ์" ที่ดำรงอยู่ร่วมกันได้ผ่านกระบวนการปฏิเสธการครอบงำทางความคิด ในบริบทของชุมชนบางกอกใหญ่ ความเป็นพหุวัฒนธรรมไม่ได้จำกัดอยู่เพียงความต่างระหว่างพุทธ-มุสลิม แต่รวมถึงความต่างระหว่างนิกายซุนนีและชีอะฮ์ ซึ่งต้องอาศัย "พื้นที่กลาง" ในการทำกิจกรรมทางสังคมเพื่อลดอคติ (Prejudice Reduction)

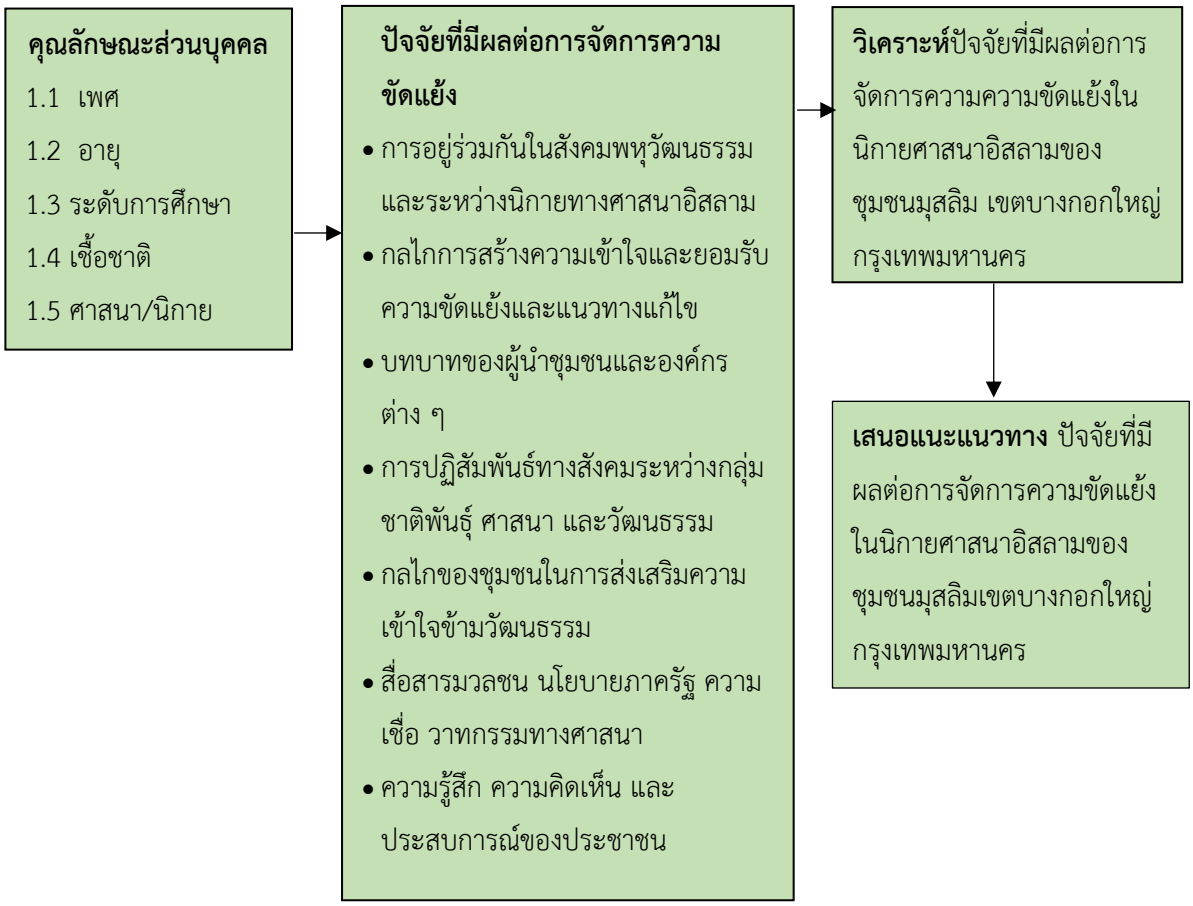
3. บทบาทของผู้นำศาสนาและทุนทางสังคม (Religious Leadership and Social Capital) ทุนทางสังคมในรูปของความไว้วางใจ (Trust) และเครือข่ายความสัมพันธ์ (Networks) เป็นปัจจัยหลักที่ช่วยระงับความขัดแย้ง โดยผู้นำศาสนา (อิหม่าม หรือผู้นำจิตวิญญาณ) ทำหน้าที่เป็น "สถาบันทางสังคม" ที่มีอำนาจทางจริยธรรม (Moral Authority) ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทก่อนที่จะขยายตัวไปสู่ระดับความรุนแรง

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้ศึกษาการจัดการความหลากหลายในอินโดนีเซีย พบว่า "การศึกษาพหุวัฒนธรรม" ในชุมชนช่วยลดความตึงเครียดระหว่างกลุ่มได้อย่างยั่งยืน ขณะที่ Guo (2025) ชี้ให้เห็นว่าในยุคดิจิทัล การสื่อสารข้ามวัฒนธรรมผ่านสื่อสังคมออนไลน์เป็นปัจจัยใหม่ที่ต้องมีการจัดการเพื่อป้องกันข้อมูลบิดเบือนที่กระตุ้นความเกลียดชังระหว่างนิกาย

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยตามแนวคิดและทฤษฎีความขัดแย้ง แนวคิดการจัดการความขัดแย้งและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยงานวิจัยของพัชราภรณ์ หลักทอง (2560) และการวิจัยนี้ยึดแนวคิดจากทฤษฎีและแนวคิดหลัก 3 ประการในการวิเคราะห์ "การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม" ได้แก่ พหุวัฒนธรรม (Parekh, 2006) และการจัดการความหลากหลายทางวัฒนธรรม (UNESCO, 2010) มาเป็นกรองแนวคิดในการศึกษาวิจัย โดยมีหลักในแนวคิด การยอมรับความแตกต่างและ

การสร้างพื้นที่ร่วมในการสื่อสาร การจัดการกับความขัดแย้งทางวัฒนธรรม การสร้างความสามัคคีจากความหลากหลายผ่านการปฏิสัมพันธ์ในกิจกรรมต่าง ๆ การส่งเสริมการเรียนรู้และเข้าใจในประเพณีและศาสนาของกลุ่มคนที่แตกต่าง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อมุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมและบริบทเชิงลึกของการจัดการความขัดแย้งระหว่างนิกายในชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ โดยมีรายละเอียดขั้นตอนดังนี้

พื้นที่การศึกษา (Field Site) ผู้วิจัยเลือกพื้นที่เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร เนื่องจากเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มีความหลากหลายของนิกายศาสนาอิสลาม (ซุนนีและชีอะฮ์) และมีรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่สะท้อนถึงการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างมาอย่างยาวนาน

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและตรงประเด็นตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยคัดเลือกผู้ที่มีส่วน

เกี่ยวข้องรวมจำนวน 10 ท่าน ประกอบด้วย ผู้นำศาสนา ได้แก่ (1) อิหม่ามหรือผู้ทรงคุณวุฒิจากมัสยิดนิกายซุนนีและชีอะฮ์ เพื่อให้ข้อมูลด้านหลักคำสอนและการจัดการความขัดแย้งเชิงจริยธรรม (2) ผู้นำชุมชน/คณะกรรมการมัสยิด: เพื่อให้ข้อมูลด้านการจัดการเชิงพื้นที่และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (3) ประชาชนในพื้นที่เพื่อให้ข้อมูลด้านวิถีชีวิต ความสัมพันธ์เพื่อนบ้าน และการรับรู้ถึงความขัดแย้ง

การรวบรวมข้อมูล เครื่องมือและการวิเคราะห์ข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview): ลงพื้นที่สัมภาษณ์แบบเผชิญหน้า โดยขออนุญาตบันทึกเสียงและจดบันทึกภาคสนาม (Field Note) และการสังเกตการณ์อย่างไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) ผู้วิจัยสังเกตกิจกรรมทางสังคมและสภาพแวดล้อมในชุมชน เพื่อทำความเข้าใจบริบททางวัฒนธรรมและเชิงสัญลักษณ์

เครื่องมือหลักคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิดที่ผ่านการตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา (Content Validity) จากผู้เชี่ยวชาญ โดยแบ่งโครงสร้างคำถามเป็น 3 ส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ (1) ปัจจัยพื้นฐานและทุนทางสังคม (2) กลไกและบทบาทของผู้นำในการจัดการความขัดแย้ง และ (3) แนวทางเพื่อความยั่งยืน

การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การถอดบทสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ (Transcription) เพื่อรักษาความหมายดั้งเดิมของผู้ให้ข้อมูล
2. การจัดกระทำข้อมูลและการสร้างรหัส (Coding) จำแนกข้อมูลตามประเด็นที่สอดคล้องกับกรอบแนวคิด
3. การวิเคราะห์เชิงอุปมาน (Inductive Analysis) สรุปประเด็นจากข้อมูลส่วนย่อยไปสู่ภาพรวมเพื่อสร้างข้อสรุปที่เป็นองค์ความรู้ใหม่

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล (Data Triangulation) ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้งในแง่ของแหล่งข้อมูล (การเปรียบเทียบคำให้สัมภาษณ์จากกลุ่มที่ต่างกัน) และวิธีการ (เปรียบเทียบข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์) เพื่อยืนยันความถูกต้องของผลการวิจัย (Creswell & Poth, 2018)

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยหลักที่ช่วยระงับยับยั้งความขัดแย้งระหว่างนิกายซุนนีและชีอะฮ์ในพื้นที่ คือ "ทุนทางสังคมในรูปของความสัมพันธ์เครือญาติและประวัติศาสตร์ร่วม" ชุมชนมุสลิมบางกอกใหญ่มีการเกี่ยวดองเป็นญาติกันข้ามทางนิกายมาหลายชั่วอายุคน ทำให้ความผูกพันเชิงสายเลือดมีน้ำหนักมากกว่าความต่างเชิงอุดมการณ์ศาสนา

สรุป ทุนทางสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์เครือญาติและประวัติศาสตร์ร่วมกัน ทำหน้าที่เป็นกลไกหลักในการลดทอนและยับยั้งความขัดแย้งระหว่างนิกายซุนนีและชีอะฮ์ในพื้นที่บางกอกใหญ่ ชุมชนมุสลิมใน

พื้นที่ดังกล่าวมีการแต่งงานและเกี่ยวดองข้ามนิกายสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน จนก่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่แน่นแฟ้นและยั่งยืน ความผูกพันเชิงครอบครัวและความทรงจำร่วมทางประวัติศาสตร์นี้ ทำให้สมาชิกในชุมชนมองกันในฐานะ “ญาติพี่น้อง” มากกว่าคู่ขัดแย้งทางความเชื่อ ความแตกต่างด้านนิกายจึงถูกลดทอนความสำคัญลง เมื่อเทียบกับคุณค่าของความสามัคคี การอยู่ร่วมกัน และการรักษาความสงบของชุมชน ส่งผลให้ความต่างเชิงอุดมการณ์ทางศาสนาไม่พัฒนาไปสู่ความขัดแย้งรุนแรง แต่กลับถูกจัดการผ่านความเข้าใจ การประนีประนอม และความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่หยั่งรากลึกในสังคมท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการความขัยแย้ง คือ "บทบาทเชิงรุกของผู้นำศาสนา" (Religious Leadership) และ "การใช้พื้นที่ทางสังคมร่วมกัน" เป็นกลไกสำคัญที่สุด ผู้นำศาสนาของทั้งสองฝ่ายมีการสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอ และมีการตกลงกันเป็นนัย (Implicit Agreement) ว่าจะไม่นำประเด็นความต่างที่ละเอียดอ่อนมาถกเถียงในที่สาธารณะ นอกจากนี้ การร่วมกิจกรรมสวัสดิการชุมชนยังช่วยลดอคติได้อย่างมีนัยสำคัญ

สรุปบทบาทเชิงรุกของผู้นำศาสนา และการใช้พื้นที่ทางสังคมร่วมกัน เป็นกลไกหลักในการรักษาความสงบและลดความตึงเครียดระหว่างนิกายซุนนีและชีอะฮ์ ผู้นำศาสนาจากทั้งสองฝ่ายไม่ได้ทำหน้าที่เพียงสั่งสอนศาสนาเท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานความสัมพันธ์ มีการสื่อสารและปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อป้องกันไม่ให้ประเด็นอ่อนไหวทางความเชื่อถูกยกขึ้นมาถกเถียงในพื้นที่สาธารณะ การมีข้อตกลงโดยนัยร่วมกันเช่นนี้ ช่วยจำกัดโอกาสการปะทะทางวาทกรรม และลดการขยายตัวของความขัดแย้งในระดับชุมชน ขณะเดียวกัน การเปิดพื้นที่ทางสังคมให้สมาชิกจากทั้งสองนิกายได้ทำกิจกรรมร่วมกัน โดยเฉพาะกิจกรรมด้านสวัสดิการชุมชน เช่น การช่วยเหลือผู้ยากไร้ งานศพ หรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ทำให้เกิดการพบปะ ปฏิสัมพันธ์ และความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน กลไกเหล่านี้ช่วยลดอคติ เสริมสร้างความไว้วางใจ และทำให้ความแตกต่างทางนิกายถูกแทนที่ด้วยเป้าหมายร่วมในการดูแลและพัฒนาชุมชนอย่างสันติ

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า แนวทางที่ได้จากการวิจัยคือโมเดล "สามประสาน: ผู้นำ-พื้นที่-การสื่อสาร" โดยมีข้อเสนอแนะให้จัดตั้ง "สภาวัฒนธรรมชุมชนบางกอกใหญ่" ที่ไม่จำกัดนิกาย เพื่อเป็นทางการในการแก้ไขปัญหาจิปาถะในชุมชน และการเสริมสร้าง "ความรู้เท่าทันสื่อ" (Media Literacy) เพื่อป้องกันความตึงเครียดที่ถูกส่งผ่านมาทางสื่อสังคมออนไลน์จากภายนอกประเทศ

สรุป **“สามประสาน: ผู้นำ–พื้นที่–การสื่อสาร”** ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันของสามองค์ประกอบหลักอย่างเป็นระบบและสมดุล

ประการแรก **ด้านผู้นำ** หมายถึงผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้นำทางความคิด และผู้ที่ได้รับความไว้วางใจจากคนในพื้นที่ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือ ลดความขัดแย้ง และสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผู้นำเหล่านี้ควรมีทัศนคติเปิดกว้าง ไม่ยึดติดกับความแตกต่างทางนิกายหรือความเชื่อ เพื่อให้สามารถเป็นศูนย์กลางในการรับฟังและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ประการที่สอง **ด้านพื้นที่** หมายถึงการมีพื้นที่กลางที่ทุกกลุ่มสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเสมอภาค งานวิจัยเสนอให้จัดตั้ง **“สภาวัฒนธรรมชุมชนบางกอกใหญ่”** ในลักษณะที่ไม่จำกัดนิกายหรือความเชื่อ

ทางศาสนา ทำหน้าที่เป็นกลไกอย่างเป็นทางการในการพูดคุย ปรึกษาหารือ และร่วมกันแก้ไขปัญหาจิปาถะที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของชุมชน เช่น ความเข้าใจผิด ความขัดแย้งเล็กน้อย หรือประเด็นทางสังคมและวัฒนธรรม พื้นที่ลักษณะนี้จะช่วยลดการสะสมของปัญหาและเสริมสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน

ประการที่สาม **ด้านการสื่อสาร** เน้นความสำคัญของการสื่อสารที่ถูกต้อง รอบคอบ และสร้างสรรค์ โดยเฉพาะในบริบทที่สื่อสังคมออนไลน์มีอิทธิพลสูง งานวิจัยเสนอให้เสริมสร้าง **ความรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy)** ให้กับคนในชุมชน เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ แยกแยะ และตรวจสอบข้อมูลข่าวสารได้อย่างมีวิจารณญาณ ลดการหลงเชื่อหรือการส่งต่อข้อมูลที่บิดเบือน ซึ่งอาจก่อให้เกิดความตึงเครียดหรือความขัดแย้ง โดยเฉพาะข้อมูลที่ถูกส่งผ่านมาจากแหล่งภายนอกประเทศ

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่าการจัดการความขัดแย้งในชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ไม่ได้พึ่งพากลไกทางการหรือมาตรการบังคับ แต่เกิดจากความร่วมมือระหว่างสมาชิกชุมชนในชีวิตประจำวัน ผ่านความคุ้นเคย การสื่อสารที่จริงใจ การทำกิจกรรมร่วมกัน และบทบาทเชิงรุกของผู้นำ ทั้งหมดนี้ทำให้ความแตกต่างทางนิกายกลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความหลากหลาย และถูกหล่อหลอมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบและกลมกลืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุชาติ เศรษฐมาลินี (2561) ได้ศึกษาถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่มีความเป็นพหุลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ และศึกษาถึงสันติภาพเชิงบวกในพื้นที่ชุมชน โดยสุชาติได้ให้ความหมายถึง สันติภาพเชิงบวกในงานที่ศึกษาว่า เป็นสภาวะทางจิตใจและสังคมสมานฉันท์กลมเกลียว มีความยุติธรรม และเท่าเทียมกันและเกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนความเห็นอกเห็นใจกันและกัน ในทางเดียวกันนักวิชาการหลายคน มองว่าสังคมที่มีสันติภาพเชิงบวกจะเป็นสภาวะที่สังคมมีความสงบสุข ปราศจากความรุนแรง ผู้คนมีสิทธิและเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้รับความเคารพ ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบ มีความยุติธรรม และสมดุลทางธรรมชาติ ซึ่งสภาวะสันติภาพเชิงบวกนี้ จะนำมาซึ่งสังคมที่มีสันติสุข ซึ่งในคำกล่าวของ UNESCO มองว่า การสร้างสันติภาพเชิงบวกนั้นจำเป็นต้องก่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดียิ่งขึ้นและเสริมสร้างความแข็งแกร่งของสังคมให้เปิดกว้างให้ประชาชนทุกคนใช้ชีวิตได้อย่างมีเกียรติภูมิ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ เจน สุขศรีทอง และคณะ (2564) ศึกษาเรื่อง การศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ อธิบายถึงการวิเคราะห์กลไกการพัฒนาแนวทางอยู่ร่วมกันในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และศาสนา พบว่าการใช้กิจกรรมศาสนาและวัฒนธรรมร่วมลดความขัดแย้งได้อย่างมีนัยสำคัญ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่าชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่มีความสามารถในการจัดการความขัดแย้งอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านระบบความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น การสื่อสารที่เปิดกว้าง และวัฒนธรรมของการเคารพพื้นที่ของกันและกัน ความแตกต่างทางนิกายจึงไม่ใช่ประเด็นที่ก่อให้เกิดความตึงเครียด หากแต่กลายเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายที่อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบและสอดคล้องในบริบทชุมชนเมืองที่มี

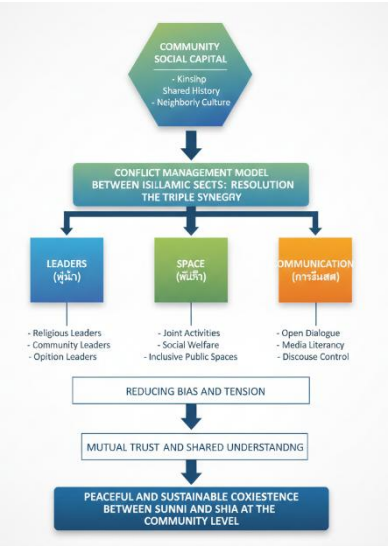
ประวัติศาสตร์ยาวนานและความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิญญา ดิสสะมาน (2565) นักวิจัยได้ทำการเลือกประเด็นวิเคราะห์เกี่ยวกับ “สันติวัฒนธรรม” เนื่องจาก 2 พื้นที่นี้มีจุดร่วมคือ การชูประเด็นสันติวัฒนธรรมท่ามกลางความแตกต่างระหว่างศาสนา (คือ ศาสนาพุทธ กับศาสนาอิสลาม) ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข และทั้ง 2 พื้นที่นี้ สามารถขับเคลื่อนตัวชี้วัดด้านสันติวัฒนธรรมได้คือ 1) ค่านิยมปฏิเสธความรุนแรง และมีความพยายามป้องกันความขัดแย้งรุนแรงโดยแก้จากรากของปัญหา 2) การแก้ไขปัญหาผ่านการสนทนาการเจรจาไกล่เกลี่ย 3) การส่งเสริมด้าน peace education บนพื้นฐานของความยั่งยืนทางเศรษฐกิจและสังคม (sustainable economic development) 4) เน้นการเคารพกันบนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน (human rights) เช่น ในชุมชนมีการเคารพกัน/ในชุมชนมีการเสริมสร้างประเด็นความเสมอภาคทางเพศ (gender equality) เป็นต้น 5) การมีส่วนร่วมทางประชาธิปไตย (democratic participation) 6) ความยอมรับกันได้ (Tolerance) 10 7) การสื่อสารแบบเปิด (open communication) โดยนักวิจัยจะสำรวจประเด็นชุมชนทั้ง 2 พื้นที่ ใน 7 ตัวชี้วัดด้านสันติวัฒนธรรม เพื่อบ่งชี้ให้เห็นว่าการขับเคลื่อนของพื้นที่ในแต่ละประเด็นเกิดมาได้อย่างไร และการดำรงอยู่ต่อไปทำอย่างไร และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุชาติ เศรษฐมาลินี (2561) ได้ศึกษาถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่มีความเป็นพหุลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ และศึกษาถึงสันติภาพเชิงบวกในพื้นที่ชุมชน โดยสุชาติได้ให้ความหมายถึง สันติภาพเชิงบวกในงานที่ศึกษาว่า เป็นสภาวะทางจิตใจและสังคมสมานฉันท์กลมเกลียว มีความยุติธรรม และเท่า เทียมกันและเกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนความเห็นอกเห็นใจกันและกัน ในทางเดียวกันนักวิชาการ หลายคน มองว่าสังคมที่มีสันติภาพเชิงบวกจะเป็นสภาวะที่สังคมมีความสงบสุข ปราศจากความรุนแรง ผู้คนมี สิทธิและเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้รับความเคารพ ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบ มีความยุติธรรม และสมดุลทางธรรมชาติ ซึ่งสภาวะสันติภาพเชิงบวกนี้ จะนำมาซึ่งสังคมที่มีสันติสุข ซึ่งในคำกล่าวของ UNESCO มอง ว่า การสร้างสันติภาพเชิงบวกนั้นจำเป็นต้องก่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดียิ่งขึ้นและเสริมสร้างความแข็งแกร่ง ของสังคมให้เปิดกว้างให้ประชาชนทุกคนใช้ชีวิตได้อย่างมีเกียรติภูมิ

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่าแนวทางการจัดการความขัดแย้งในชุมชนบางกอกใหญ่ไม่ได้เกิดจากการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่เกิดจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่มั่นคงและต่อเนื่องยาวนาน การยึดถือวัฒนธรรมเพื่อนบ้าน การให้เกียรติซึ่งกันและกัน และการมีผู้นำที่เข้มแข็งและทำงานประสานกันอย่างจริงจัง ทำให้ความต่างของนิกายกลายเป็นเพียงความหลากหลายที่อยู่ร่วมกันได้โดยไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรง ทั้งยังเป็นต้นแบบของการจัดการความหลากหลายทางศาสนาในระดับชุมชนที่มีความสมดุลและยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุชาติ เศรษฐมาลินี (2561) ได้ศึกษาถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่มีความเป็นพหุลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ และศึกษาถึงสันติภาพเชิงบวกในพื้นที่ชุมชน โดยสุชาติได้ให้ความหมายถึง สันติภาพเชิงบวกในงานที่ศึกษาว่า เป็นสภาวะทางจิตใจและสังคมสมานฉันท์กลมเกลียว มีความยุติธรรม และเท่า เทียมกันและเกียรติศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตลอดจนความเห็นอกเห็นใจกันและกัน ในทางเดียวกันนักวิชาการ หลายคน มองว่าสังคมที่มีสันติภาพเชิงบวกจะเป็นสภาวะที่สังคมมีความสงบสุข ปราศจากความรุนแรง ผู้คนมี สิทธิและเสรีภาพ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ได้รับความเคารพ ปราศจาก

การเอารัดเอาเปรียบ มีความยุติธรรม และ สมดุลทางธรรมชาติ ซึ่งสภาวะสันติภาพเชิงบวกนี้ จะนำมาซึ่งสังคมที่มีสันติสุข ซึ่งในคำกล่าวของ UNESCO มอง ว่า การสร้างสันติภาพเชิงบวกนั้นจำเป็นต้องก่อสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดียิ่งขึ้นและเสริมสร้างความแข็งแกร่ง ของสังคมให้เปิดกว้างให้ประชาชนทุกคนใช้ชีวิตได้อย่างมีเกียรติภูมิ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน และคณะ (2564) ได้อธิบายไว้ว่า หลักการอยู่ร่วมกันของชุมชนในสังคมพหุวัฒนธรรมตามหลักการของศาสนาต่างๆ ในอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ในส่วนของชาวพุทธจะมีการเป็นอยู่ที่เรียบง่ายด้วยการปฏิบัติตามหลักคำสอนอย่างมีเหตุผล โดยการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีการสมาทานรักษาศีล 5 มีการปฏิบัติตามหลักที่เกี่ยวข้องของชุมชนชาวพุทธ อันมีกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ เช่น กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนา อยู่ด้วยกันด้วยวิธีพึ่งพาอาศัยถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน และสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยเชื่อมโยงความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่ต่างกัน ในส่วนของศาสนาอิสลามมีหลักในการดำเนินชีวิตด้วยการอยู่ในบริบทที่สอดคล้องกับชุมชน เคารพแนวคิดและวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกัน พร้อมสร้างความเข้าใจ ความร่วมมือให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมองตามหลักการที่ว่าศาสนาทุกศาสนาสอนให้มนุษย์รักกัน เมตตาให้เกียรติเกื้อกูลต่อกัน อันจะนำมาซึ่งความสันติสุขในชุมชน รูปแบบการอยู่ร่วมกันของชาวพุทธและอิสลามในสังคมพหุวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ประชากรส่วนใหญ่เกือบทั้งหมดนับถือศาสนาพุทธ ส่วนที่นับถือศาสนาอิสลามมีจำนวนประชากรอยู่น้อย ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในด้านชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม และอัตลักษณ์ แต่ประชากรที่อยู่ในชุมชนก็มีความเข้าใจในความแตกต่างเหล่านั้นเป็นอย่างดี ยอมรับในความแตกต่างกันได้ เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในชุมชนก็ใช้วิธีสันติไกล่เกลี่ยหาทางออกร่วมกัน

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการวิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่สามารถแสดงเป็นแบบแผนผังองค์ความรู้ใหม่ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 โมเดลการจัดการความขัดแย้งระหว่างนิกายในชุมชนมุสลิม “สามประสาน: ผู้นำ – พื้นที่ – การสื่อสาร”

องค์ความรู้ใหม่นี้สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการความขัดแย้งระหว่างนิกายในศาสนาอิสลามของชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ ตั้งอยู่บนฐานของทุนทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์เครือญาติ ประวัติศาสตร์ร่วม และวัฒนธรรมเพื่อนบ้าน ซึ่งทำหน้าที่เป็นรากฐานสำคัญในการรองรับกลไกการจัดการความขัดแย้ง

จากฐานดังกล่าว ได้พัฒนาเป็น โมเดล “สามประสาน: ผู้นำ–พื้นที่–การสื่อสาร” โดยผู้นำทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงจริยธรรมและเชิงสังคมในการไกล่เกลี่ย ควบคุมวาทกรรม และสร้างความเข้าใจ พื้นที่ทางสังคมร่วม เป็นพื้นที่กลางที่เปิดโอกาสให้สมาชิกต่างนิกายมีปฏิสัมพันธ์ผ่านกิจกรรมสาธารณะและสวัสดิการชุมชน การสื่อสาร เป็นกระบวนการเชื่อมโยงความเข้าใจ ลดความเข้าใจผิด และป้องกันอิทธิพลของข้อมูลบิดเบือนจากภายนอก การทำงานประสานกันของทั้งสามองค์ประกอบนำไปสู่การลดอคติ การสร้างความไว้วางใจ และการพัฒนาความเข้าใจร่วมกัน จนเกิดผลลัพธ์สูงสุดคือ การอยู่ร่วมกันอย่างสงบและยั่งยืนในสังคมพหุนิกาย

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้สรุปได้ว่า การจัดการความขัดแย้งในนิกายศาสนาอิสลามของชุมชนมุสลิมเขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร เป็นกระบวนการที่เกิดจากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนมากกว่าการพึ่งพากลไกเชิงอำนาจหรือกฎระเบียบทางการ ปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ได้แก่ ทุนทางสังคมในรูปของความสัมพันธ์เครือญาติและประวัติศาสตร์ร่วม บทบาทเชิงรุกของผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชน การมีพื้นที่ทางสังคมร่วมสำหรับกิจกรรมสาธารณะ และการสื่อสารที่เปิดกว้างภายใต้ความเคารพซึ่งกันและกัน ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ความแตกต่างทางนิกายระหว่างซุนนีและชีอะฮ์ไม่ได้พัฒนาไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรง เนื่องจากชุมชนมีกลไกภายใน ในการควบคุมความตึงเครียด ทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว และระดับชุมชน โดยใช้การเจรจา การประนีประนอม และการหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าทางวาทกรรมในพื้นที่สาธารณะเป็นหลัก แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นรูปแบบของสันติภาพเชิงบวก ที่ตั้งอยู่บนความไว้วางใจ ความเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และการยอมรับความหลากหลายอย่างเป็นรูปธรรม โดยสรุป งานวิจัยนี้ยืนยันว่าการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุนิกายสามารถเกิดขึ้นได้จริง เมื่อชุมชนมีผู้นำที่เข้มแข็ง พื้นที่กลางที่ปลอดภัย และการสื่อสารที่สร้างสรรค์ ซึ่งองค์ความรู้ที่ได้สามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนานโยบายหรือแนวปฏิบัติด้านการจัดการความขัดแย้งทางศาสนาในระดับชุมชนและสังคมไทยโดยรวม

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรนำผลการวิจัยไปใช้สนับสนุนการจัดกิจกรรมสื่อสาร การเสวนา หรือการอบรมให้ผู้นำศาสนาและผู้นำชุมชนมีทักษะการสื่อสารแบบเปิดกว้าง เพื่อใช้เป็นกลไกสำคัญในการลดความคลาดเคลื่อนด้านความเชื่อและพิธีกรรมระหว่างนิกาย

2. ควรนำแนวทางนี้ไปขยายผลอย่างเป็นระบบ เช่น โครงการเยาวชนร่วมมือ โครงการสตรีเชื่อมสัมพันธ์ หรือกิจกรรมตลาดชุมชนร่วม

3. ควรจัดอบรมให้เยาวชนและครอบครัวเกี่ยวกับการกลั่นกรองข่าวสาร การรู้เท่าทันสื่อ และการใช้ช่องทางการสื่อสารทางศาสนาอย่างเหมาะสมเพื่อลดความหวาดระแวงที่มาจากข้อมูลภายนอก

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรขยายพื้นที่ศึกษาไปยังชุมชนมุสลิมที่มีความหลากหลายของนิกายรูปแบบอื่น เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างด้านโครงสร้างชุมชน วิธีจัดการความขัดแย้ง และปัจจัยทางวัฒนธรรมซึ่งอาจแตกต่างจากเขตบางกอกใหญ่ และช่วยให้ผลวิจัยมีความครอบคลุมมากขึ้น

2. ควรเก็บข้อมูลเชิงปริมาณควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ระดับความสัมพันธ์ ความไว้วางใจ หรือระดับความเข้าใจระหว่างนิกายได้อย่างมีตัวเลขสนับสนุน เพิ่มความน่าเชื่อถือของผลวิจัย

3. ควรทำวิจัยเชิงติดตามผล (Longitudinal Study) เพื่อตรวจสอบว่าแนวทางที่ใช้ในการจัดการความขัดแย้ง เช่น การสื่อสารแบบเปิด การร่วมกิจกรรม หรือบทบาทผู้นำศาสนา ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของชุมชนในระยะยาวหรือไม่ และช่วยระบุปัจจัยที่ยั่งยืนจริง

บรรณานุกรม

เจน สุขศรีทอง, วิเชียร ตันศิริคงคล, สัมฤทธิ์ ยศสมศักดิ์ และพร ภิเศก. (2564). การศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, *13*(3), 19–35.

พระมหาสุขสันติ์ สุขวฑฺฒโน, พระเมธีวรญาณและสมหญิง ลมูลพักตร์. (2564). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย: กรณีศึกษาอำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสาร มจร บาฬีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์, 7*(1), 176–189.

สุชาติ เศรษฐมาลินี. (2561). พหุวัฒนธรรมกับมุสลิมจีน: ทั้งรัก ทั้งชัง ทั้งหวาน และขมขื่น. ใน เอกรินทร์ ต่วนศิริ (บ.ก.), *หลากมุมมองพหุวัฒนธรรม* (น. 44–60). ปัตตานี: ปาตานีฟอรั่ม.

อภิญญา ดิสสะมาน. (2565). ถอดบทเรียนชุมชนสันติสุขภายใต้สันติวัฒนธรรม: กรณีศึกษาชุมชนบึงคอไห ตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี และชุมชนตำบลเจ๊ะเห อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส. *วารสารการจัดการและการพัฒนาท้องถิ่น, 10*(2), 1–22.

Coser, L. A. (1956). *The Functions of Social Conflict*. The Free Press.

Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

Guo, W. (2025). Conflict resolution in intercultural communication: Strategies for managing cultural conflicts. *Humanities and Social Sciences Communications, 12*, 73. https://doi.org/10.1057/s41599-025-04391-0

Parekh, B. (2006). *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory (2nd ed.).* Palgrave Macmillan.

Rahim, M. A. (2017). *Managing conflict in organizations* (4th ed.). UNESCO.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2006). *UNESCO guidelines on intercultural education*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/